

highlighted, among which are the active inclusion of STEM in the study of creative and artistic disciplines, united by the generic term Arts (the designation of the relevant approach – STEM and Arts). The latest trends in STEM and Arts are industrial design, architecture, industrial aesthetics, etc. The structure of a geography lesson using STEM-methodology should include basic subject knowledge + generalized (cross-cutting) notions + scientific and engineering skills. For the successful use of STEM-education in the classroom the teacher of geography has the following principal requirements ahead of him that are to know the program material of other disciplines; apply various methods, techniques and forms of organization of the educational process; cooperate with other subject teachers in order to form correct students' concepts common to many educational disciplines, to hold different educational and extracurricular activities.

Teachers can use science-popular channels on YouTube, WEB-2.0 (online maps, charts, charts, project management tools and co-operation) to create practical knowledge and skills in geography lessons using STEM techniques. As an example the methodology of the project «Prospects of sanatorium-resort activity in Ukraine

(on the example of the sanatorium «Tokari» in Lebedynskyi district, Sumy) is given at the presentation of the topic «Tourism» in the 9th form in the course «Geography» Ukraine and the world economy». For the project, students use knowledge from various subjects: geography, chemistry, biology, computer science, labor training, study of local lore, history and economy, mathematics, economics. The project implementation involves the research and creative activities of students, they learn to find ways of solving problems individually, analyze, draw conclusions. In modern geography curricula, STEM-education standards for different age groups need to be introduced, enabling students to integrate their knowledge of different subjects, use them in non-standard situations, see the relations between sciences, develop critical thinking, ability to research and analytical work, etc.

Key words: *STEM-education; STEAM- project; geography lesson.*

УДК 373.11.33:502

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.1229646

Мовчан В.В.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СІЛЬСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

В статті розглядається сучасний стан географічної освіти в сільській школі. Названо причини зниження рівня роботи вчителів з обдарованими учнями в сільських загальноосвітніх навчальних закладах. Проаналізовано попередні публікації, в яких розглядаються особливості обдарованих дітей та методи роботи педагогів з такими дітьми. Наведено приклади напрямків і методів творчої співпраці вчителів географії та обдарованих дітей. Описуються такі підходи роботи як «попередня діагностика» та «принцип спонтанної дії». Наголошується на значимості екскурсійного методу навчання географії та його особливостях в умовах сільської школи. Розглядаються напрямки роботи, які сприяють розвитку творчих здібностей, а саме: участь в предметних олімпіадах, конкурсах МАН, краєзнавчих експеди-

© Мовчан В.В., 2018.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: March 14, 2018;

Final revision: March 25, 2018; Accepted: April 15, 2018.

ціях. Вказується на необхідності таких форм діяльності вчителя географії як позакласна та позаурочна робота, а також безперервна самоосвіта.

Ключові слова: географічна освіта, обдаровані учні, творчий вчитель.

Постановка проблеми. Останнім часом в середовищі педагогів (як молодих, так і досвідчених), побутує думка про значне зниження в учнів інтересу до навчання, отримання нових знань, рівня освіченості тощо. Як результат, вчителі знаходять для себе виправдання щодо відсутності протягом багаторічної власної педагогічної діяльності переможців предметних олімпіад, конкурсів, акцій обласного та всеукраїнського рівнів. Особливо поширена така тенденція в сільській місцевості, де в багатьох класах кількість учнів не перевищує десяти осіб. Ось тут педагоги і знаходять цілу низку причин, які, на їхню думку, призводять до низького рівня навченості дітей. По-перше: мала кількість учнів обмежує вибір здібних до навчання, по-друге: серед контингенту сільських батьків, переважають такі, які не змогли нічого зробити задля того, щоб закріпитися в місті, то ж і їхні діти мало на що здатні. Отже, висновок з'являється сам по собі: обдарованих дітей в сільській школі практично немає. Слухаючи такі «переконаливі» докази, які зводяться до одного: «обдарованих дітей в нашій школі немає», виникає бажання запитати: «а чи є в такому навчальному закладі професійні педагоги, а не лише випадкові носії певної кількості інформації?».

То ж в даній статті, на прикладі навчання географії в двох сільських школах Гадяцького району Полтавської області, здійснюються спроби спростування усталених поглядів невмотивованих вчителів. Адже потрібно пам'ятати, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості [4].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Більшість авторів, які займалися питанням обдарованих дітей звертають увагу на високий розвиток мислення таких учнів, довготривале, усвідомлене запам'ятовування навчального матеріалу, багатство уяви, вміння піддавати сумніву й науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми. Автори зазначають, що серед методів навчання обдарованих дітей мають переважати частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь, навичок та самостійна робота, а домашні завдання для таких учнів повинні бути творчими [3, 5]. Окрім того, значна увага приділяється позакласній та позашкільній роботі. Також звертається увага на професійні риси вчителя, який може працювати з обдарованими дітьми: високий рівень інтелектуального розвитку; чуйність; почуття власної гідності; здатність переносити великі моральні витрати; гарна саморегуляція; уміння підтримати, захистити, надати допомогу; комунікативність; добрі організаторські здібності.

Досить добре висвітлює питання стосовно роботи вчителів географії з обдарованими дітьми Булава Л.М. [1]. Окремі питання з даної теми висвітлюють

також вчителі географії [6]. Останнім часом з'являється ряд дописів, в яких розглядаються особливості застосування інноваційних технологій навчання на уроках географії та в позакласній роботі [2, 7]. Даний підхід сприяє виявленню творчих здібностей учнів та активізує їх пізнавальну діяльність.

Викладення основного матеріалу. В сучасній школі для продуктивної роботи з обдарованими дітьми вчитель має відійти від застарілих шаблонів і перестати бачити в собі лише носія інформації та контролера учнівських досягнень. Адже, якщо посередній учень ще зможе змиритися з таким підходом до навчання, то з дитиною вищого рівня можливостей в педагога можуть виникнути проблеми в стосунках, які іноді переростають у взаємне несприйняття. То ж варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку освіти на першому місці мають стояти партнерські стосунки між учителем та учнем. Але тут може виникнути питання, чи можливий такий підхід практично до всіх учнів, зважаючи на те, що більшість дослідників вказують на кількість обдарованих дітей в межах 10%. Зрозуміло, що навіть найбільш підготовлений педагог не в змозі досягти стовідсотково високого рівня знань у своїх учнів. Проте, у вчителя географії сільської школи є щонайменше дві переваги, порівняно зі своїми колегами, які сприяють досягненню позитивного результату. І ці переваги щойно були названі: 1) вчитель географії; 2) вчитель сільської школи. Перш, ніж обґрунтувати цю думку розглянемо напрямки діяльності творчого педагога, завдяки яким він може виявити здібності своїх вихованців та реалізувати їхній потенціал. Як відомо, згідно чинної програми викладання географії починається з шостого класу. Проте вчитель, якщо хоче досягти бажаного результату, не повинен протягом п'яти попередніх років стояти осторонь навчально-виховного процесу своїх майбутніх учнів. Потрібно отримувати інформацію про дітей від першої вчительки та практичного психолога, цікавитися їх досягненнями, здібностями, схильністю до вивчення тих, чи інших предметів. Окрім того, можна проводити на перервах та в інший вільний від занять час невимушене спілкування із самими дітьми задля того, щоб виявити їхній рівень кругозору, мислення, ерудиції. До того ж, таке знайомство сприятиме швидкій адаптації дітей в шостому класі як до предмету, так і до самого вчителя. Також, не зайвими будуть зустрічі з батьками, під час яких можна вказати на здібності їхніх дітей та наголосити на перспективі співпраці з такими учнями в майбутньому. Такі, на перший погляд, прості прийоми можуть виявитися досить ефективними, адже вчитель вже наперед визначає можливості кожного зі своїх вихованців і планує свою роботу з ними. Учні в свою чергу з нетерпінням і зацікавленістю чекають перших уроків географії.

Зрозуміло, що дехто з педагогів не погодиться з таким підходом. Мовляв, учителю хоча б встигнути розібратися з тими учнями, яких він навчає в даний час, а тут потрібно ще й слідкувати за молодшими школярами. Так, для шкіл зі

значною кількістю контингенту можливо це і є виправданням. То ж тут і проявляється перевага більшості сільських шкіл, де по-перше – кількість учнів в одному класі переважно не більше десяти осіб, а по-друге – в селі практично як діти, так і батьки добре знають вчителя, а він в свою чергу знає особливості кожної родини.

З чого починати роботу з шестикласниками? Для кращої мотивації та активізації пізнавальної діяльності бажано б розпочати знайомство з географією в довкіллі, тим більше, що певна кількість тем спонукають до такого прийому. І знову дається взнаки перевага сільської школи, особливо, якщо в межах населеного пункту є річка. Тоді можна провести урок в поблизу заплави, або ж ще краще – на корінному схилі. Незначна кількість учнів сприятиме дотриманню дисципліни та організованості, що так важливо для галасливих шестикласників. Протягом першого року навчання вчитель визначається з одним, або двома учнями, які і стануть потенційними переможцями олімпіад та географічних конкурсів в майбутньому. Це не обов'язково мають бути відмінники чи старанні діти. Досить часто бувають випадки, коли вчителі інших предметів вважають їх звичайними середнячками, або й взагалі відносять до категорії безперспективних. То чи може бути така дитина обдарованою? Тут потрібно зазначити, що учень дійсно не завжди проявляє себе позитивно у вивченні всіх предметів, і це – природно. Тому вчителі географії досить часто покладаються на відмінників, сподіваючись на вагомий результат, подібний до української мови чи математики. Іноді це дійсно може спрацювати. Але буває й так, що учень просто добросовісно вчить географію, проте особливої зацікавленості не проявляє. Тоді з кожним роком виникає все більша напруга між ним і наставником, що врешті-решт може призвести до конфлікту і розчарування. То ж, ефективнішим буде вибір тієї дитини, яка дійсно цікавиться предметом і проявляє свій інтерес не лише в межах програми. Приміром, бувають учні, які під час вивчення азимутів просять в учителя компас, щоб визначити напрям свого маршруту від школи додому. І на наступний урок приносять накреслений план виконаний у масштабі (замість метрів, враховують кроки). Інший приклад: екскурсії до річки для спостереження за весняною повінню. Окремі учні самостійно встановлюють відмітки з метою спостереження за рівнем води, починають періодично вимірювати відстань від мосту до поверхні водойми. Те ж саме можна сказати і про дослідження атмосферних явищ, геологічної та геоморфологічної будови тощо. Саме такі дослідники і стають переможцями олімпіад та конкурсу МАН, навіть якщо з інших дисциплін вони навчаються посередньо. Щоправда в такій посередності не завжди причиною є учень. Бувають випадки, коли вчителі-предметники, приміром математики, досить критично відгукуються про таку

дитину. В той же час, з виконанням географічних задач, чи з побудовою відповідних графіків проблем практично не виникає.

Звичайно ж, якою б допитливою, активною та ініціативною не була дитина, проте, без відповідального, творчого, професійного педагога розкрити на повністю свою обдарованість неможливо. Тому діяльність педагога не повинна обмежуватися лише кількістю годин згідно тарифікації. Додаткові заняття та післяурочна робота в даному випадку стають важливою необхідністю. До того ж, потрібно постійно підвищувати свій професійний рівень. Адже обдаровані діти в свою чергу теж не обмежуються програмовим матеріалом і можуть задати запитання вчителю в будь-який час, коли не буде поряд підручника, чи Інтернету. Якщо ж вчитель буде щоразу посилатися на зайнятість та обіцяти дати відповідь колись потім, то він швидко втратить свій авторитет.

Отже, можна сказати, що робота вчителя географії, в порівнянні з іншими предметами, має значно ширший діапазон методів, прийомів та напрямків, що в свою чергу сприяє кращому розкриттю потенціалу в обдарованих дітей.

Зрозуміло, що виникає логічне запитання: а як бути з іншими учнями? Адже, приділяючи більше уваги знавцям географії, особливо під час уроків, в інших може зникнути мотивація до вивчення предмета і відповідно погіршитися дисципліна, що в свою чергу відволікатиме вчителя і не дасть змоги нормально працювати з обдарованою дитиною. Тут варто повернутися до початку статті, де вказувався такий позитивний чинник, як робота в сільській місцевості. Придумати різнорівневі завдання і охопити увагою увесь клас зовсім не складно, враховуючи, що кількість учнів зовсім невелика. Так, для більшості класу можна дати виконання практичної роботи з використанням карти і в цей час більш ґрунтовно провести бесіду з учнем, який готується до олімпіади, адже знання карти для нього – це вже пройдений етап. Так само використовується і робота з тестовими завданнями. До того ж, іноді обдарований учень може проводити окремі фрагменти уроку для своїх однокласників, що в свою чергу, сприяє більш поглибленому вивченню матеріалу ним самим. Також, щоб вивільнити час для заняття з таким учнем на уроці без шкоди для навчального процесу, іншим учням під час вивчення певних тем можна запропонувати перегляд відеоматеріалів, надавши посилання на відповідні сайти. На даному етапі більшість сільських шкіл зовсім не поступаються перед міськими за доступом до Інтернету. Зокрема, в школах Гадяцького району в кожному навчальному закладі можна підключитися до мережі практичного з будь-якого кабінету.

Щоб не знижувалася зацікавленість предметом в переважній кількості учнів, варто проводити певну кількість позакласних заходів. Прикладом може слугувати участь у Всеукраїнській експедиції «Моя Батьківщина – Україна» за напрямками Географія, або Геологія. Тим більше, що для сільської місцевості

зробити це досить нескладно. В даному випадку з пізнавальною метою можна залучати значну кількість дітей під час екскурсій, чи походів. В той же час, обдарований учень може використати результати експедиції для написання науково-дослідної роботи.

Таким чином, використовуючи свої знання, досвід і бажання, вчитель може сприяти розвитку обдарованих сільських дітей та вплинути на становлення їх, як особистостей.

В підсумку варто відповісти ще на два запитання з даної проблеми, які досить часто виникають. **1) Чи завжди в класі можуть бути обдаровані діти?** Звичайно ж, враховуючи незначну наповнюваність класів, такі діти зустрічаються не завжди. Але, як вже зазначалося, можуть бути старанні учні, які, завдяки творчому підходу вчителя, на районному рівні досягають непоганих результатів. До того ж, не варто втішати себе відсутністю юних обдарувань, оскільки завданням вчителя є виявлення творчих особистостей, навіть, якщо на перший погляд таких немає. **2) Чому, враховуючи сприятливі чинники, сільським дітям важко стати переможцями вище районного рівня?** Відповідь на це запитання частково прозвучала в попередньому. Адже значна кількість педагогів, не бажаючи перевантажувати себе професійною діяльністю, щиро вірять, що сільські діти не можуть конкурувати нарівні з міськими. Варто зауважити, що таке «небажання» спричинено як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, оскільки вчителі переймаються більш побутовими та господарськими питаннями, ніж професійними. До того ж, подібний стан речей властивий і для дітей, особливо старшого віку. Причини такого явища в даній статті висвітлювати недоцільно.

Висновки. На сучасному етапі розвитку географічної освіти доступ до якісних знань в сільських школах нічим не поступається перед міськими. Таким чином виявлення обдарованих дітей та робота з ними мають стати пріоритетними завданнями в професійній діяльності творчого вчителя. За певних умов учні сільської школи можуть мати переваги при отриманні географічних знань, умінь і навичок в порівнянні зі своїми однолітками з міста. Одним із чинників, які гальмують підвищення рівня навчальних досягнень в обдарованих учнів, є низька вмотивованість їхніх наставників. Причиною цього можуть бути як суб'єктивні, так і об'єктивні причини.

Література

1. Булава Л.М. Методичний посібник щодо підготовки і захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН. Секція географії. Полтава: ПОЦН-ТТУМ, 2008. 35 с.
2. Данильченко О.С. Використання інноваційних методичних прийомів на уроках географії / О.С. Данильченко, Н.М. Ткаченко // *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2017. Вип. 8. С. 195–199.
3. Лозан С.М., Сорочинська В.Є., Лозан Н.М. Психологічні особливості організації навчального процесу з обдарованими дітьми / С.М. Лозан, В.Є. Сорочинська, Н.М. Лозан //

Знання. Освіта. Освіченість. Збірник матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 25-27 вересня 2012 р. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 146 с.

4. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. // *Освіта України*. 2001. №29. С. 4-6.

5. Розенова М. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1706/>.

6. Сампара О. Робота з обдарованими й творчими дітьми в процесі вивчення географії // *Історія української географії*. 2007. Вип. 1 (15).

7. Шевельова О.В. Активізація пізнавальної діяльності школярів шляхом впровадження елементів інноваційних технологій на уроках географії та в позакласній роботі / О.В. Шевельова, О.Г. Корнус // *Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. Географічні науки*. 2017. Вип. 8. С. 187-191.

Summary

Movchan V.V. The Features of the Work of a Rural Teacher of Geography with Gifted Pupils.

The article deals with the current state of geographic education in rural schools. The reasons for reducing the level of work of teachers with gifted students in rural educational institutions are named. The previous publications, which examine the peculiarities of gifted children and methods of work of teachers with such children, are analyzed. Examples of directions and methods of creative collaboration of geography teachers and gifted children are given. Describes such approaches of work as «preliminary diagnosis» and «principle of spontaneous action». The importance of the excursion method of studying geography and its features in the conditions of the village school is emphasized. Areas of work that promote the development of creative abilities are considered, namely: participation in subject Olympiads, competitions of the Academy of Sciences, local lore expeditions. It is indicated the need for such forms of activity as a teacher of geography as extracurricular and extra-curricular work, as well as continuous self-education.

Key words: *geographic education, gifted pupils, creative teacher.*

УДК 37. 031.378.1

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.1229669

Гаврюшенко Г.В., Мельник І.Г.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті систематизовано методичні рекомендації щодо використання окремих інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на уроках географії у загальноосвітніх навчальних закладах. Особливу увагу приділено впровадженню таких ІКТ, як інтерактивні географічні карти та інтелект-карти; готові програмні продукти (електронні атласи, енциклопедії, електронні підручники, навчальні програми, електронні конструктори уроків тощо). Розглянуто переваги від використання інтернет-сервісів (Google Maps, Earth Google, Google Earth Pro, Windty, Gismeteo) при вивченні фізико-географічних процесів та явищ. Підкреслюється

© Гаврюшенко Г.В., Мельник І.Г., 2018.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 15, 2018;

Final revision: April 25, 2018; Accepted: April 26, 2018.